

Moniääninen kuva rauhaan paluusta

Arvio teoksesta Kivimäki, Ville ja Hytönen Kirsi-Maria (toim.): *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*. Tampere: Vastapaino. 2015. 394 s. ISBN 978-951-768-534-4.

Pia Koivunen

Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950 on monella tapaa merkittävä kirja. Ensinnäkin se on yleistajuinen esitys sodanjälkeistä suomalaista yhteiskuntaa käsittelevästä uusimmasta tutkimuksesta. Toiseksi se nostaa esiin sodan seurausten moninaisuuden ja moniäänisyyden. Yhtä yhdistävää suomalaista sotakokemusta ei ollut. Ennen kaikkea *Rauhaton rauha* on pysäyttävä lukukokemus. Hyvän romaanin tai elokuvan tavoin se sysää lukijan samaistumaan sodan kokeneiden ihmisten ristiriitaisiin tuntemuksiin ja näyttää, että historiantutkimus ja historian tuntemus voivat parhaimmillaan opettaa meitä empaattisemmiksi.

Syksyllä 2015 ilmestynyt historioitsija Ville Kivimäen ja etnologi Kirsi-Maria Hytösen toimittama *Rauhaton rauha* maalaa sodasta paluun tunnemaisemaa leveällä pensselillä. Se lähestyy suomalaisten ja suomalaisen yhteiskunnan sodanjälkeisiä vuosia kokemus-, käsite- ja tunnehistorian näkökulmista syksyn 1944 Moskovan välirauhasta 1950-luvun alkuun. Tavoitteena on ollut ”saada kiinni sotien ja 1950-luvun väliin jäävästä hetkestä”, katvealueesta, jolloin ei oltu enää sodassa, muttei vielä rauhassakaan (s. 36). Aiempi tutkimus on tarkastellut tuota aikaa joko suurena selviytymiskertomuksena tai vaaran vuosina, jolloin Suomessa pelättiin kommunistien vallankaappausta ja itäisen Keski-Euroopan maiden kohtaloa. *Rauhaton rauha* nojaa molempiin tutkimussuuntauksiin, mutta nostaa niiden rinnalle käsitteen *rauhankriisi*, joka korostaa sodasta rauhanaikaan siirtymisen prosessia. Rauhankriisi käsittää sodankäynnin infrastruktuurin sopeuttamisen rauhantilaan, valtiovallan laillisuuden vakiinnuttamisen, veteraanien sijoittamisen yhteiskuntaan, yhteiskuntarauhan tukemisen sosiaalipoliittisilla toimilla sekä sotakokemusten käsittelyn, henkisen jälleenrakennuksen muistin politiikan avulla.

Teoksen yksitoista artikkelia jakaantuvat neljään osaan. Ensimmäinen niistä, ”Sodan ja rauhan välissä”, suhteuttaa Suomen tilanteen ja sodan seuraukset laajempaan eurooppalaiseen kontekstiin. Sota päättyi Suomessa ”rauhallisemmissa merkeissä”

kuin useimmissa muissa maissa poltettua Lappia lukuun ottamatta. Totaalisesta tuhosta huolimatta Lapin sota ja etenkin lappilaisten, saamelaisten ja petsamolaisten sotakokemukset ovat jääneet suomalaisten historiakäsityksissä marginaaliin.

Toinen osa ”Kotiinpaluut” valottaa rauhaan paluuta rintamalta palaavien sotilaiden, Karjalasta evakuoitujen ortodoksisen siirtoväen, kaupunkilaisten ahtaisten asumisolojen ja maaseudun naisten näkökulmista. Tunneskaalat vaihtelivat helpotuksesta epävarmuuteen, rauhattomuuteen ja ahdistukseen. Rintamalla sodan päättymistä seurasi paitsi ilo, myös pelko Neuvostoliittoon pakkotyöhön tai sotavangiksi joutumisesta. Ortodoksievakkojen kohtalona oli kotien ja kotiseudun menetyksen jälkeen joutua syrjityiksi toisen luokan kansalaisiksi, joiden luotettavuutta ja isänmaallisuutta epäiltiin. Kaupungeissa asuntopulan helpottaminen pakotetulla yhteisasumisella kiristeli hermoja ja aiheutti konflikteja. Maaseudun naisten sodasta selviytymistä värittää työhön uppoutuminen ja eteenpäin menemisen tarmo.

Kolmas osa, ”Rauhankriisi”, pureutuu yhteiskuntarauhan rakentamiseen ja uuteen aikakauteen sopeutumiseen poliittisessa johdossa, julkisessa keskustelussa sekä työnantajien ja ammattiyhdistysliikkeen suhteissa. Poliittisilta päättäjiltä vaadittiin tunteiden hillitsemistä ja kylmiin faktoihin tukeutumista, kun valtion resursseja jaettiin pulan ja niukkuuden olosuhteissa. Lehdistö muokkasi ja sanoitti kansakunnan henkistä tilaa ja uutta aikakautta, johon erityisesti uuden ulkopoliittisen tilanteen tuomat realiteetit vaikuttivat. Nokian tehdasyhdyskunnassa ääriivasemmiston valtaannousu kunnallispolitiikassa ja ammattiyhdistysliikkeessä pakotti työnantajien sanelupolitiikan neuvottelevampaan suuntaan.

Viimeinen osa ”Väkivallan jälkeen” analysoi sodasta palanneiden miesten kokemusten kautta väkivallan vuosista selviytymistä ja sodan pitkäaikaisia seurauksia yksilöihin ja yhteiskuntaan. Aihetta käsittelevä fiktio, niin sanottu kotiinpaluukirjallisuus, pyrki löytämään sodan uhrauksille mielekkään merkityksen ja tarjosi sotatraumojen selviytymiskeinoksi työn tekemistä. Osalle työhön ja jälleenrakentamiseen uppoutuminen riitti selviytymiskeinoksi. Sodan jäljet näkyivät suomalaisessa yhteiskunnassa kuitenkin vielä vuosikymmenten jälkeen sotainvalideina, syrjäytyneinä miesporukoina ja jatkuvana puheena sodasta ja sen merkityksistä.

Ristiriitojen, epävarmuuden ja toivon tunnemaista

Rauhaton rauha osoittaa, ettei sotakokemuksia ja sodan seurauksia voi typistää yhteen, yhtenäiseen kansalliseen kertomukseen. Sota vaikutti kaikkiin, mutta kokemukset vaihtelivat sen mukaan, mikä rooli ihmisellä oli ollut sodan aikana, mitä ikäryhmää tai sukupuolta hän edusti ja millä alueella hän sodan aikana ja välittömästi sen jälkeen eli.

Teoksen hienous piilee siinä, että se onnistuu yhtä aikaa pitämään mukana yksilöiden erilliset, itsessään ja keskenään ristiriitaiset kokemukset, mutta myös suomalaisen yhteiskunnan sodasta selviämisen suuren linjan. Tämä makro- ja mikrotason vuorottelu pitää teoksen kasassa ja auttaa erillisten kokemusten sijoittamisessa laajempaan kontekstiin. Samalla kun teos valottaa sitä, kuinka Suomi maana ja

yhteiskuntana selätti rauhankriisin, se myös purkaa tuota suurta kertomusta, antaa äänen niille tunteille ja reaktioille, joiden purkamiselle ei sodan jälkeen välttämättä ollut aikaa ja tilaa, eikä aina haluakaan.

Keskeinen keino sotakokemusten moniäänisyyden tavoittamisessa on hetkellisyyden, ”senhetkisyyden” korostaminen. Kuten Ville Kivimäki, Kirsi-Maria Hytönen ja Petri Karonen johdannossa huomauttavat, sodanjälkeisen historian tarkastelu selviytymiskertomuksena painottaa liiaksi jälkikäteistä näkökulmaa, lopputulosta prosessin sijaan.

Yhtäältä sodan päättyminen toi valtavan helpotuksen. Yksilötasolla hengissä selviäminen, valtiotasolla itsenäisyyden säilyminen merkitsivät voittoa, vaikka sota hävittiinkin. Neuvostoliiton kanssa solmitun rauhansopimuksen ehdot olivat tiukat, mutta Suomi selvisi lopulta vähemmällä kuin moni muu Saksan rinnalla taistellut valtio. Suomea ei miehitetty ja aineelliset tuhotkin jäivät suhteessa pienemmiksi. Toisaalta rauhaan palaaminen oli monella tapaa rauhatonta. Rikollisuus, väkivalta ja alkoholin käyttö lisääntyivät heti sodan jälkeen. Osa rintamalta palanneista miehistä ei kyennyt heti tai koskaan sopeutumaan takaisin rauhanajan yhteiskuntaan. Taistelut saattoivat tarrautua muistojen ja unien kautta pitkäaikaisiksi seuralaisiksi. ”Ei tuntunut oikein päivä vaihtuvan”, muisteli eräs sotilas osuvasti vaikeutta siirtyä sota-ajan kurinalaisesta mentaliteetista rauhan aikaan (s. 293). Säännöstelytalous, kaupunkien tilanahtaus, sukulaisten ja ventovieraiden nurkissa asuminen olivat konkreettisia, päivittäisiä hankaluuksia. Maaseudulla taas siirtolaisten asuttaminen kiristi hermoja ja aiheutti kahnauksia. Tilaa sotavuosista kertyneen kollektiivisen ja yksilöllisen ahdistuksen purkamiseen ei oikein ollut, vaan julkisessa kulttuurissa rakennettiin tietoisesti puurtamisen ja itsehillinnän kulttuuria, jossa henkilökohtaiset murheet työnnettiin syrjään. Tunteet tukahdutettiin joko työhön tai pulloon tarttumalla.

Rauhaton rauha on artikkelikokoelmaksi harvinaisen ehjä ja yhtenäinen kokonaisuus. Kirjan jokainen artikkeli ansaitsisi enemmän huomiota kuin tässä arvioissa on tilaa. Haluan kuitenkin nostaa esiin kaksi artikkelia, jotka vaikuttivat pysäyttävimmmin omiin käsityksiini Suomen lähihistoriasta.

Marja Tuomisen ”Lapin ajanlasku” kääntää perinteisen kertomuksen Suomen sotien historiasta ja Lapin sodasta pääläelleen. Tuomisen mukaan Lapin sota on sivuutettu sotien suuresta kertomuksesta eräänlaisena sivujuonteena, jonka marginalisointia kuvastaa osuvasti vakiintunut tapa puhua sodista *talvi- ja jatkosota* käsiteparilla ja viitata evakoilla lähinnä karjalaisiin. Tuominen muistuttaa, että lappilainen, saamelainen ja petsamolainen sotakokemus poikkesi ratkaisevasti muiden suomalaisten kokemuksista. Kun Etelä- ja Keski-Suomessa ryhdyttiin pohtimaan rauhanajan arkea ja jälleenrakennusta, Lapin asukkaat pakenivat entisiä aseveljiä tietämättä, voivatko enää koskaan palata kotiseuduilleen. Tuomisen artikkeli muistuttaa, kuinka suuri valta ja vastuu muistin politiikalla, etenkin meillä historian tutkijoilla, on kollektiivisten traumojen prosessoimisessa ja näkyväksi tekemisessä sekä kansallisten kertomusten rakentamisessa.

Kirjan päättävä ja sen teemoja yhteen sitova Ville Kivimäen artikkeli ”Uusi Suomi. Sotasukupolvi ja sodanjälkeinen aika” on hieno, humaani analyysi väkivallan vuosien

pitkäaikaisista vaikutuksista. Kivimäki analysoi, kuinka käsitys sodasta muuttui hiljalleen täydellisestä tappiosta ajatuksiin torjuntavoitosta tai jopa Linnan *Tuntemattoman sotilaan* humoristiseen heittoon hopeasijasta kisassa, jonka itänaapuri voitti. Väkivallan jäljet näkyivät sotasukupolvessa kuitenkin vielä pitkään mentaalisisina ja fyysisinä jälkinä. Painajaiset, mielenterveysongelmat sekä kohonnut riski sydänperäisiin sairauksiin vaikuttivat sotasukupolveen, etenkin miehiin, hautaan saakka.

Kirjan riipaisevin yksityiskohta on lyhyt kuvaus niistä sotaveteraaneista, jotka eivät koskaan selvinneet traumaistaan. Omat 1980-luvun lapsuuteni muistikuvat halveksituista puliukoista avautuvat uudella tavalla Kivimäen piirtäessä lohduttoman kuvan sodan inhimillisestä hinnasta. Osa isänmaalle nuoruutensa antaneista veteraaneista ei kuntoutunut yhteiskuntakelpoisiksi, vaan syrjäytyi yhteiskunnan laitamille puliukkoporukoihin. Heitä yhteiskunta ei kyennyt tai osannut kannatella sodasta rauhanaikaan. Kivimäen pääsanoma on kuitenkin lohdullinen. Hän näkee sotasukupolven toimineen, ei ainoana, mutta tärkeänä moottorina hyvinvointivaltion kehitykselle. Väkivallan kokeneen sukupolven tavoitteena oli rauhallisen ja stabiilin yhteiskunnan luominen, ja sen tämä sukupolvi teki.

Teos tarjoaa kattavan otoksen erilaisia sotakokemuksia. Mielenkiintoista olisi ollut lukea kootusti myös nuorten tuntemuksista ja mielialoista sodan jälkeen. Poliittisesti oikealle ja vasemmalle suuntautuneisiin nuorisjärjestöihin kuuluneille sodan lopputulos näyttäytyi täysin vastakkaisessa valossa. Samaan aikaan kun Saksaa ihanteenaan pitävien isänmaallisten nuorten ihanteet ja järjestöjen olemassaolo kävivät mahdottomaksi suojeluskuntien ja Lotta Svärdin lakkauttamisen myötä, äärivasemmistolle uusi rauhan aika ja Neuvostoliiton voitto edustivat optimismia ja mahdollisuutta toimia laillisesti vuosien maanalaisen toiminnan jälkeen.

Väline sodan vaikutusten ymmärtämiseen

Rauhaton rauha on taiten rakennettu, huolellisesti toimitettu ja hienosti kuvitettu teos. Teksti on selkeäsanaista ja helposti lähestyttävää tieteellisyydestä tinkimättä. Rakenteellisilla ratkaisuilla kirjasta on saatu yhtä aikaa sekä laajempaa yleisöä että akateemista lukijaa palveleva. Lähdeviitteet ja kirjallisuusluettelot on sijoitettu kirjan loppuun, jonne on akateemista lukijaa ajatellen koottu myös tiivistelmät kunkin artikkelin keskeisistä aineistoista.

Rauhaton rauha on niin keskeinen teos, että suosittelen sitä kaikille suomen kieltä taitaville. Ensinnäkin se tarjoaa valtavasti suomalaiseseen identiteettiin ja yhteiskunnan muotoutumiseen liittyvää keskustelua, joka auttaa ymmärtämään aiempia sukupolvia ja sodan ylisukupolvaisia vaikutuksia. Esimerkiksi itsekurin, työhön paneutumisen ja omien tarpeiden toissijaisuuden eetoksen kaikuja kuulee edelleen.

Meneillään olevien Syyrian ja Ukrainan konfliktien ja pakolaiskriisin näkökulmasta *Rauhaton rauha* on erityisen ajankohtainen. Kun sodan kokeneiden sukupolvet käyvät päivä päivältä harvemmiksi, meillä on entistä vähemmän omakohtaisten kokemusten tuomaa ymmärrystä sodan totaalisuudesta. Me myöhemmät sukupolvet olemme toki tietoisia sodista, globalisoituneen tiedonvälityksen aikakaudella jopa turtuneita

jatkuvaan sotautisointiin. Väitän, että suurimmalla osalla meistä on kuitenkin vain hatara ymmärrys sodan seurauksista ja juuri ymmärrystä me tarvitsisimme nyt.

Suomeen saapuvien turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten myötä sotien seuraukset, taistelujen järkyttämät mielet ja rikkoutuneet perheet, tulevat osaksi yhteiskuntaamme. Sodan inhimillisen hinnan syvälinen ymmärtäminen voisi auttaa meitä suhtautumaan pakolaiskriisiin inhimillisemmin ja auttaa tulijoita integroitumaan osaksi yhteiskuntaamme. *Rauhaton rauha* tarjoaa välineitä tällaiseen ymmärrykseen ja siksi onkin vaikea keksiä ihmisryhmää, joka ei hyötyisi teoksen lukemisesta.

FT Pia Koivunen työskentelee tutkijatohtorina Tampereen yliopiston tutkijakollegiumissa ja tutkii Venäjän kulttuuridiplomatiaa megatapahtumien näkökulmasta.